

Нов Български Университет
Департамент „Икономика“

НАДЯ ВАЛЕРИЕВА НЕНКОВА

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА
НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на
образователна и научна степен “доктор” по
научна специалност 05.02.05 “Финанси, парично обръщение, кредит
и застраховка”

Научен ръководител:

доц. д-р РЕНЕТА ДИМИТРОВА

СОФИЯ
2015

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата

През последните десетилетия в развитието на банковите системи се очертават редица общи закономерности – дерегулация на банковото дело, глобализация на банковата дейност, разширяване обхвата на иновациите във финансовата сфера, диверсификация и разрастване на кръга на предлаганите продукти и услуги, по-голямата прозрачност в банковата дейност, изостряне на рисковия профил на дейността, концентрация на банковия капитал, по-високи капиталови изисквания и т.н. Споменатите тенденции стават причина за все по-голямо засилване остротата на банковата конкуренция. На тази основа на преден план излиза проблемът с конкурентоспособността на банките. Изострянето на конкуренцията и необходимостта от поддържане и засилване конкурентните позиции на кредитните институции поставя пред техните мениджъри много по-комплицирани и трудни за разрешаване въпроси в сравнение с миналото.

От една страна, вътрешният мениджмънт е този, който се нуждае от информация за конкурентите позиции на банката. При своите анализи мениджърите използват, както официално публикувана информация, така и вътрешна информация, която е по-детайлизирана и с по-широк обхват, част от нея може да има дори характера на банкова тайна. От друга страна, потребност от информация за конкурентоспособността на банките имат различни *външни пазарни субекти*, с които те влизат в определени взаимоотношения – вложители, кредитоискатели, инвеститори и др. Чрез оценяване на текущата или бъдещата конкурентоспособност на кредитните институции те се стремят да направят удачен избор на банка и да определят целесъобразността и перспективите за евентуални взаимоотношения с нея. В случая проблемност създава обстоятелството, че външните субекти нямат непосредствен достъп до вътрешнобанкова информация. Те могат да базират разчетите и изводите си само върху официално публикувана и публично достъпна информация. Поради тази причина *въпросите, касаещи дистанционния (външния) анализ на конкурентоспособността на банките, имат съществена актуалност и значимост.*

2. Степен на разработеност

От научно-теоретична гледна точка в разработката критично се анализират трудовете на български и чужди изследователи в дадената област. Теоретическите и практически аспекти на конкурентоспособността в зависимост от избрания субект са разгледани в трудовете на П. Завьлова, Р. Фатхудинов, И. Сергеева, А. Юданова, Н. Эриашвили и др. По въпроса за концептуалната база и постановките във връзка с конкурентоспособността на предприятието, работят следните български автори: Т. Ненов, М. Велев, Д. Данаилов, Д. Стоянов, С. Маринов, М. Рибов, К. Кунев, Д. Белев и др. Що се отнася до изследователи на банковата конкурентоспособност могат да бъдат посочени: А. Баталов, Г. Каробовой, А. Буздалин, И. Спъйцин, Я. Спъйцин, Г. Самоилова, В. Кроманова, А. Тавасиева и др.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на настоящия дисертационен труд са търговските банки в България.

Предмет на изследването е конкурентоспособността, като една от главните характеристики и особености на банката, представляваща своеобразна оценка на нейните потенциални възможности, полезността на продуктите ѝ, пазарната позиция и възможностите ѝ за реагиране на промени в околната среда и потреблението.

4. Цел и задачи на изследването

Основна цел на дисертационния труд е да се разкрият възможностите за дистанционен (външен) анализ на конкурентоспособността на банките. Резултатите от изследването могат да послужат за разработване на модел за оценяване на банковата конкурентоспособност на базата на официално публикуваната и публично достъпна информация.

Реализирането на поставената цел изисква изпълнение на следните изследователски **задачи**:

- Да се представят и анализират теоретичните виждания и постановки на конкурентоспособността като цяло, и в частност на банковата конкурентоспособност;
- Да се очертаят възможностите за оценяване на конкурентната среда и конкурентоспособността на банките;
- Да се представят специфичните особености на дистанционния (външния) анализ на конкурентоспособността на банките, респ. общото и различното в сравнение с вътрешния анализ;
- Да се определят изходните параметри (критериите), върху които се основава оценката и да се обоснове система от показатели за оценяване на всеки индивидуален критерий на базата на изработването на подходяща оценъчна система;
- Да се направи емпирично тестване на модела за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките на базата на официално публикуваната и публично достъпна информация.

5. Изследователска теза

Изследователската теза, която се застъпва е, че разработеният авторов модел, включващ определена система от показатели и критерии, почиващи на базата на публично достъпна информация и съобразен със специфичните особености на българската банкова практика, е целесъобразен и подходящ за оценка на степента на конкурентоспособност на банките в България по примера на три водещи банки у нас - Уникредит Булбанк АД, Банка ДСК ЕАД и Обединена българска банка АД.

6. Методология на изследването

Методологията на проведеното изследване на конкурентоспособността на банките се осъществява чрез използването на традиционни **научно-изследователски методи** като: исторически метод, сравнителен метод, метод на анализа и синтеза, индуктивен и дедуктивен метод, метод на наблюдението, дескриптивен метод и други.

За постигане на поставените задачи се използва опитът на страните, внедрили аналогични системи, наши и световни нормативни документи,

публикации на български и чужди автори в областта на настоящето изследване, беседи със специалисти, електронни бази данни с публикации по темата.

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

Настоящият дисертационен труд е в обем от 187 страници, като се състои от увод, три глави, заключение, приложения и библиография.

В съдържателно отношение дисертационният труд е структуриран по следния начин:

Въведение

Първа глава. ТЕОРЕТИЧЕСКИ ОСНОВИ НА БАНКОВАТА КОНКУРЕНЦИЯ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА КРЕДИТНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

1.1 Концепции и възгледи за природата на банковата конкуренция.

Видове банкова конкуренция

1.2 Факторни влияния върху равнището на банковата конкуренция

1.3 Теоретически аспекти на конкурентоспособността на банките

Втора глава. КОНКУРЕНТНА СРЕДА И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БАНКИТЕ

2.1 Структура и особености на банковия пазар

2.2 Системи за оценяване на банковата конкурентоспособност – алтернативни индикатори, модели и методики

2.3 Възможности за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките

Трета глава. МОДЕЛ ЗА ДИСТАНЦИОНЕН АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БАНКИТЕ

3.1 Критерии за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките

3.2. Показатели за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките

3.2.1 Показатели за оценяване на пазарното присъствие

3.2.2 Показатели за оценяване на финансовата устойчивост

- 3.2.3 Показатели за оценяване на ефективността
- 3.2.4 Показатели за оценяване на растежа
- 3.3 Оценъчна система, използвана в модела за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките
- 3.4 Емпирично тестване на модела за дистанционно оценяване на банковата конкурентоспособност
 - 3.4.1 Анализ на пазарното присъствие
 - 3.4.2 Анализ на финансовата устойчивост
 - 3.4.3 Анализ на ефективността
 - 3.4.4 Анализ на растежа
 - 3.4.5. Обобщаващи резултати и изводи

Заключение

Приложения

Използвана литература

III. Кратко изложение на дисертационния труд

Увод:

В увода е подчертана актуалността на разглежданата проблематика и е формулирана изследователската теза. Дефинирани са целта, обектът, предметът на изследването и конкретните задачи в дисертационния труд.

Глава първа

Теоретически основи на банковата конкуренция и конкурентоспособност на кредитните организации

В **глава първа** на дисертационния труд се обхващат въпросите, засягащи същността на категорията „банкова конкуренция”, нейните разновидности и форми, факторните влияния върху равнището на банковата конкуренция и теоретичните аспекти на конкурентоспособността на банката.

В **точка 1.1** вниманието се фокусира върху същността на категорията „банкова конкуренция” и върху нейните разновидности и форми.

В условията на свободна пазарна икономика конкуренцията има водеща роля при осъществяване на пазарните отношения и може да се определи като ключов механизъм за оптимално функциониране на пазара. Ако тя отсъства,

преимствата от пазарната система не биха могли да се проявят напълно. Конкуренцията сама по себе си е динамичен процес, който стимулира въвеждането на иновации и разработването на нови продукти и услуги. Същевременно тя е залог за икономическата мощ на производителите и на държавата като цяло. В този смисъл е необходимо да се изследва и разясни по-обстойно нейната същност.

Генезисът на теорията за конкуренцията може да се проследи и систематизира в три основни концепции: *поведенческа концепция*, *структурна концепция* и *функционална концепция*. Във връзка с тяхното представяне е подчертано, че конкуренцията и съвкупността от конкурентни отношения се трансформират и непрекъснато изменят своите характеристики в съответствие с промените в протичащите икономически процеси.

Въз основа на направен анализ на различни гледни точки на изследователите (И. Шумпетер, П. Хайне, Ф. Хайек, Г. Азов, П. Завялов, Р. Фатхудинов, С. Светунаков и др.) относно същността на понятието „конкуренция“ е изведено авторово виждане относно дефиницията на категорията, а именно *конкуренцията е процес на своеобразна „надпревара“ между икономическите субекти за реализиране на по-високи резултати при осъществяване на тяхната дейност.*

В съвременни условия търговски банки участват в почти всички пазарни сегменти. В зависимост от тях банковата конкуренция се характеризира с определени специфични черти. Във връзка с това се обособяват различни форми и видове банкова конкуренция.

Конкуренцията се осъществява на две равнища:¹

А. Конкуренция между банките, т.е. борба между банковите институции (универсални и специализирани²), предлагащи банкови услуги и продукти;

Б. Конкуренция между търговските банки, нефинансовите и финансови институции, които нямат пълен банков лиценз, но дейността им е свързана с оказване на финансови услуги и осъществяване на операции, отнасящи се към банковите.

Освен посочените нива съществуват и две поднива³:

¹ Основы банковского дела в Российской Федерации/под. ред. О.Г. Семенюты. 2001, с. 448.

² Вж. Димитрова, Р. Банки и банкова обслужване. С., 2011, с. 48.

³ Вж. Коробов, Г. Банковское дело. М., Экономистъ, 2003, с.79.

- индивидуална конкуренция – конкуренти са отделни кредитни институции;
- групова конкуренция – конкуренти са обединени групи от близки кредитни институции.

В зависимост от принадлежността на субектите конкуренцията се класифицира на:

- вътрешноотраслова конкуренция е между икономическите субекти, предоставящи на финансовия пазар еднакви банкови услуги и продукти, които удовлетворяват еднакви потребности на клиентите, но се различават по цена и качество. Тя се разграничава на предметна и видова конкуренция.
- междуотрасловата конкуренция в банковата сфера би следвало да бъде между банки, чиито интереси не се пресичат. В банковото дело преобладаващ вид на междубанковата конкуренция се явява преливането на капитала. Това се осъществява при опита на банките да завоюват място в нови отрасли, предлагайки услуги и продукти на пазара, различни от традиционните.

В зависимост от формите, чрез които се извършва конкуренцията, се проявява в различни насоки, а именно:

- Конкуренция в областта на депозитите на фирми и граждани и условията, при които те се приемат;
- Конкуренция по отношение на лихвените проценти по предоставените кредити и условията при тяхното отпускане;
- Конкуренция в областта на таксите и комисионите за извършените специални услуги от банките.

Изброените разновидности са известни като форми на т. нар. *ценова конкуренция* в банковото дело. Тя се класифицира като скрита и открита. Въпреки че ценовата конкуренция е исторически най-старата и основна форма, тя има своите обективни предели, които ограничават възможностите за такава конкуренция между банките. Лихвените проценти са обект на определено въздействие от страна на държавното регулиране в лицето на централната банка чрез различни преки или косвени регулатори. Освен това съществуват

обективни граници на лихвените проценти, обусловени от равнището на банковите разходи и необходимостта от съответно ниво на печалбата и рентабилността. Така в съвременното банково дело все повече се очертава тенденцията конкурирането между банките да придобива *неценови характер*. На преден план излизат проблемите, отнасящи се до качеството на банковите продукти и услуги и по-конкретно:⁴

- конкуренция в областта на банковите иновации (нововъведенията в банковото дело);
- конкуренция в сферата на маркетинга, рекламата и други начини за достъп до клиентите;
- конкуренция в областта на качеството и асортимента на предлаганите банкови услуги и условията, при които те се предоставят;
- конкуренция по отношение на културата и бързината на обслужване на клиентите;
- конкуренция от гледна точка на възможностите за разширяване на дистанционното банкиране;
- кадрова конкуренция;
- конкуренция чрез разширяване на мрежата от клонове и обслужващи офиси, тяхното териториално разположение, работно време;
- конкуренция в областта на дивидентната политика и т.н.

При неценовата конкуренция критериите за качеството на банковите услуги са класифицират в две групи: критерии от позициите на банките и критерии от позициите на клиентите. За търговските банки критериите за качеството на услугите се определят от времето на осъществяване, ефективността на работните процеси, производителността на труда, степента на кредитния риск и т.н. От позициите на клиента критериите за качеството на банковите услуги са скоростта на обслужване, лоялност, качество на консултиране, свеждане до минимум наличие на грешки и неточности и т.н. Равнището на качеството на банковите услуги и продукти клиентите сравняват с техните цени.

В зависимост от степента на мобилизация на пазара се различават следните видове конкуренция:

⁴ Вълчев, Ж. Банковата конкуренция. – сп. Финанси на фирмата, 1995, бр. 8.

- съвършена конкуренция е неограничена на финансовия пазар, където се оказват голям брой еднакви банкови услуги и продукти и всички търговски банки са поставени при равни условия;
- несъвършена конкуренция – при нея една или няколко търговски банки имат господстващо положение на пазара при предлагане на услугите и продуктите. Тя се проявява в следните форми: чист монопол, олигопол и монополистична конкуренция.

От гледна точка на своя обхват банковата конкуренция се осъществява:

- между самите търговски банки (междубанкова конкуренция);
- между местните банки и чуждестранните банки, опериращи в дадена страна;
- между банките и т. нар. небанкови финансови институции – инвестиционни фондове, застрахователни компании, пенсионни фондове и др.;
- между банките и нефинансовите институции.

Посочената класификация позволява да се направи разграничение между понятията „банкова конкуренция“ и „междубанкова конкуренция“. Очевидно първото е по-широко от второто.

В **точка 1.2** вниманието се фокусира върху факторите (основни и допълнителни), оказващи влияние върху равнището на банковата конкуренция. Очертава се не само положителното въздействие на банковата конкуренция върху финансовата индустрия, но предвид спецификата на банковата дейност, по-детайлно са разгледани някои от проблемите и трудностите, генерирани от нея, които следва да бъдат преодолявани.

Изследването на банковата конкуренция създава известни затруднения, защото не винаги е възможно непосредствено да се измери нейната острота чрез прилагането на конкретни количествени показатели. Косвена оценка за интензивността на конкуренцията може да се даде посредством анализиране на наличието, отсъствието или степента на развитост на системата от фактори, които оказват въздействие върху нея. Действително, върху състоянието на банковата конкуренция влияят твърде различни фактори. Тъй като това влияние е разнопосочно или противоречиво, се налага конкретните изводи да се правят

чрез прилагане на уговорката "при равни други условия". Макар и с известна доза условност за удобство разграничаваме факторите в две групи – основни и допълнителни.

Към **основните фактори**, влияещи върху степента на банковата конкуренция са отнесени:

- *броят на банките, опериращи на банковия пазар в даден район или в страната като цяло;*
- *структурата на банковата система* във връзка с присъствието на банки с различна собственост: 1) с преобладаващо местно акционерно участие, 2) дъщерни банки на чужди компании-майки и 3) клонове на чужди банки в страната, както и съотношението между тях;
- *финансово-икономическата устойчивост на банките* и банковата система като цяло;
- *политика на постоянни нововъведения - стремежът към иновации.*

Като **допълнителни фактори**, които оказват въздействие върху интензивността на банковата конкуренция, са посочени:

- *степената на развитие на вътрешноотрасловата структура на банковия пазар;*
- *степената на национално и международно регулиране на банковото дело;*
- *наличието или липсата на организирани схеми за гарантиране на банковите депозити;*
- *провежданата парична политика на централната банка;*
- *степената на развитост на клоновата мрежа, разширяването на териториалния обхват на дейността и глобализацията на банковата дейност е съществен фактор за изостряне на конкуренцията;*
- *силата на действие на т.нар. "входни бариери" върху междуотрасловото преливане на капитали към банковия сектор от останалите сектори на икономиката;*
- *степената на относителна независимост на търговските банки от централната банка и т.н.*

Освен безспорната си значимост за повишаване ефективността и качеството на банковата дейност, конкуренцията в банковата сфера от своя

страна създава редица проблеми или задълбочава някои съществуващи. Те могат да се очертаят в следните насоки:

1. изострянето на конкуренцията, свързана с необходимостта от завоюването или укрепването на определени пазарни позиции, често принуждава банките да поемат по-големи рискове в своята работа, което води до нарастване рисковия профил на банковата дейност като цяло. В крайна сметка това предизвиква увеличаване на потенциалната вероятност от загуби. Същевременно, притежавайки малък собствен капитал, банките по природа са особено чувствителни и силно уязвими от загуби в крупни размери. Както е известно, очертаните процеси са обект на нормативна регламентация чрез конкретни изисквания за капитал и капиталови буфери. От тази гледна точка при увеличаване рисковия профил на дейността в резултат на конкуренцията могат да възникнат определени затруднения при съобразяване със съответната капиталова рамка.
2. банките работят с голям дял привлечени средства (задължения), срещу които има частично ликвидно резервно покритие. Това ги прави силно зависими и уязвими от поведението на клиентите (преди всичко вложителите). Загубата на клиенти в полза на банките-конкуренти е сериозен проблем за всяка кредитна институция, който може да породи затруднения при управлението на ликвидността и съблюдаването на някои регулаторни изисквания за ликвидност;
3. за да спечели повече клиенти пред конкурентите си, е възможно банката да е принудена да занижи своите изисквания при предоставянето на кредити с всички произтичащи от това негативни последици за нея. В основата на такива компромиси може да стои силното конкурентно съперничество и борбата за всеки клиент;
4. в крайна сметка острата конкурентна борба с други банки, желанието да не се загубят традиционни клиенти или стремежа постоянно да се привличат нови, би могло да стане причина за предоставяне на прекалено рискови кредити или те да се отпускат при неудовлетворителни за банката условия с пълното съзнание за това, че се нарушават установени принципи на кредитиране.⁵

⁵ Вж. Завадска, З. и др. Банково дело. С, 2004, с. 40-41

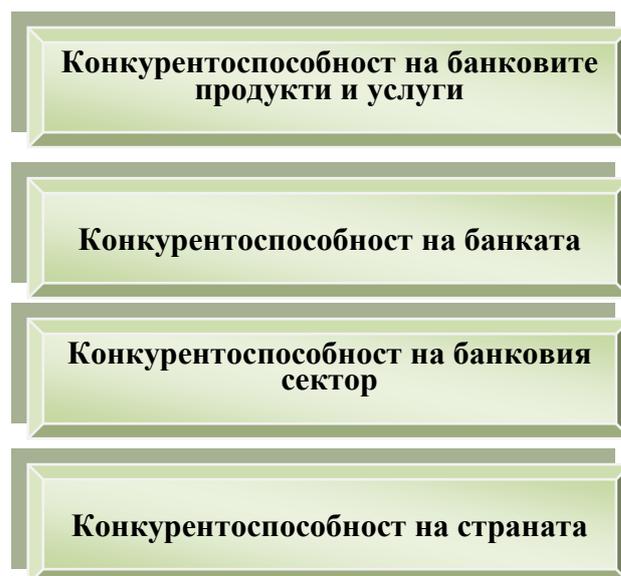
В **точка 1.3** вниманието е насочено към анализа на теоретическите аспекти на конкурентоспособността на банките.

На фона на динамично развиващите се социално-икономически отношения в световен мащаб все по-голяма актуалност придобиват въпросите, засягащи конкурентоспособността и необходимостта от нейното повишаване. Тя е многоаспектна и динамична категория, тясно обвързана и обусловена от наличието на конкуренция на пазара. Това се предопределя от факта, че проявлението на конкурентоспособността е възможно единствено в конкурентна среда.

В икономическата литература са формулирани многобройни интерпретации за конкурентоспособността. Най-общо тя може да бъде обвързана със способността на даден икономически субект за по-ефективно и по-ефикасно използване на разполагаемите ресурси при реализиране на поставените цели, която му гарантира надмощие спрямо неговите конкуренти.

Процесът на изследване и оценяване на конкурентоспособността е обвързан с редица трудности, произтичащи от различията в характеристиките на субектите, за които се прилага. Това предполага насочване на вниманието към теоретичните постановки, разискващи равнищата на нейното проявление.

В тази връзка, съобразно спецификата на разглежданата проблематика, в дисертационния труд, е очертана следната йерархична структура на конкурентоспособността на банковата сфера (Фиг. 1.1):

Фиг. 1.1. Йерархична структура на конкурентоспособността на банковата сфера

Източник: Разработена от автора

Обособените равнища на конкурентоспособност на банковата сфера са обвързани в неразривни причинно-следствени връзки и зависимости. Но въпреки тяхната обусловеност, всяко ниво се характеризира с различен обхват на анализ и специфичен оценъчен инструментариум.

В съответствие с предмета и целите на дисертационната разработка *вниманието е насочено към въпросите, засягащи изследването и оценяването на конкурентоспособността на ниво банка*⁶.

В научните публикации относно същността на конкурентоспособността на предприятието, респ. на банковото предприятие, се извеждат различни определения, но все още липсва общоприето виждане за нея. Разнородността в теоретичните постановки относно характеризирането на изследваната категория се базира на следните тези:

⁶ При разискване на дискуссионния въпрос относно същността на понятието "конкурентоспособност на банката" се разглеждат съществуващите теоретични трактовки, засягащи, както конкурентоспособността на търговската банка, така и конкурентоспособността на предприятието. Очертаната насока на изследване се обуславя от обстоятелството, че в икономическата литература равнозначно се употребяват понятията „банка” и „банково предприятие”, дефиниращи се като „прототип на капиталистическо предприятие, което потребява различни ресурси и се управлява от единни ръководство (мениджмънт)”(Вачков, Ст. и др. Въведение в банковото дело. Варна, 2009, с. 87). Банката се определя като банково предприятие в трудовете на проф. П. Стефанова (Стефанова, П. Банки и кредитно посредничество. София, 2000, с.49), Зофя Заводска (Заводска, З. и др. Банково дело. София, 2004, с.17), доц. Р. Димитрова (Банки и банково обслужване, София, 2011, с. 10). „Съвременните банки са специфични стопански предприятия, които произвеждат и предлагат на пазара специфична „продукция“, която се търси и купува...” (Радков, Р. и др. Банково дело, В. Търново, с. 69).

Първа теза, при която същността на конкурентоспособността се свързва със способността на предприятията (банките) да предлагат продукти, чиито параметри осигуряват съответния пазарен успех и силни позиции.

Втората теза включва становища на автори, които определят конкурентоспособността като функция на размера на пазарния дял на предприятието (банката).

Третата теза, според която акцентът трябва да бъде поставен върху равнозначността на резултативността и ефективността с конкурентоспособността на предприятието (банката).

Направеният критичен анализ ни дава основание да направим извода, че обединяването на дефинициите за конкурентоспособност на предприятието (банката) от трите тези в обща теоретична постановка ще очертае по-ясна насока при изследването на нейната същност.

От това следва, че за да бъде конкурентоспособна една банка, тя трябва да превъзхожда останалите участници на банковия пазар най-малко по три критерия: качествен продукт, пазарен дял и високо ниво на ефективност при осъществяване на банковата дейност. Но също така трябва да се вземат под внимание вътрешнобанкова способност за адаптивност към постоянно променящата се среда, възможностите за обновяване и усъвършенстване на продуктова структура, както и разработването и прилагането на правилна управленска стратегия в съответствие с изискванията на конкурентната среда.

В контекста на разглежданата проблематика се извежда дефиниция за понятието „**конкурентоспособност на банка**“: способността на банката да осъществява банковата дейност, гарантираща *оптимално удовлетворяване на потребностите и интересите на банковите клиенти посредством предимствата в качествените и количествените параметри на предлаганите банкови продукти и услуги; разширяване на пазарните дялове в условията на конкурентна среда; постигане и поддържане на непрекъснат темп на прираст на икономическите резултати в дългосрочен план; осъществяване на иновационна дейност; адекватна реакция и своевременно адаптация при промени в пазарната конюнктура.*

Втора глава

Конкурентна среда и възможности за оценяване конкурентоспособността на банките

Във **втора глава** е представена структурата и особеностите на банковия пазар, като вниманието е концентрирано върху развитието на пазара на кредитни и депозитни продукти на банките у нас. Очертани са тенденциите и факторите, определящи тяхната динамика, както и пазарното положение на основните участници на тези пазари. Специално внимание е отделено на методологическите въпроси, свързани с оценката на конкурентоспособността на банките. Критично са анализирани съществуващите компоненти в обхвата на различни оценъчни системи на конкурентоспособност на предприятието и на банката, прилагани от български и чуждестранни автори. Последователно са очертани възможностите за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките.

В точка 2.1 е представена структура и особености на банковия пазар. В тази връзка вниманието е концентрирано върху развитието на пазара на кредитни и депозитни продукти на банките в България.

Банковият пазар определя спецификата на конкурентната среда, в която функционираат банките. Последната оказва непосредствено влияние на конкурентоспособността на кредитните институции. По-конкретно *конкурентната среда на банките обхваща съвкупността от взаимоотношения между пазарните субекти по повод на предлагането/ползването на конкретни банкови продукти (услуги) и законодателно закрепените норми и правила, които регулират тези взаимоотношения.*

В последователния ход на изложението се извършва анализ на банковия пазар в страната с цел очертаване на тенденциите и факторите определящи тяхната динамика, както и пазарното положение на основните участници на този пазар.

Стопанската криза у нас рефлектира сериозно върху кредитната активност на банките в България.⁷ От данните в Табл.2.1. е видно, че силното влошаване на икономическите условия при кризисната обстановка в страната

⁷ Вж. по-подробно Вџтев, Ж. и др. Анализ на банковата дейност. Свищов, АИ Ценов, 2013.

доведе до чувствително стагниране на кредитния пазар у нас след 2008 г. За целия петгодишен период от 2009 г. до 2013 г. кредитите, предоставени на предприятия и физически лица от банките от първа и втора група⁸, са нараснали едва с +12,57%, докато само за една от предкризисните години – 2008 г. спрямо 2007 г. – прирастът е с +31,67%. За последната изминала година (2013 г.) този прираст може да се счита за символичен (+0,75%).

Таблица 2.1.

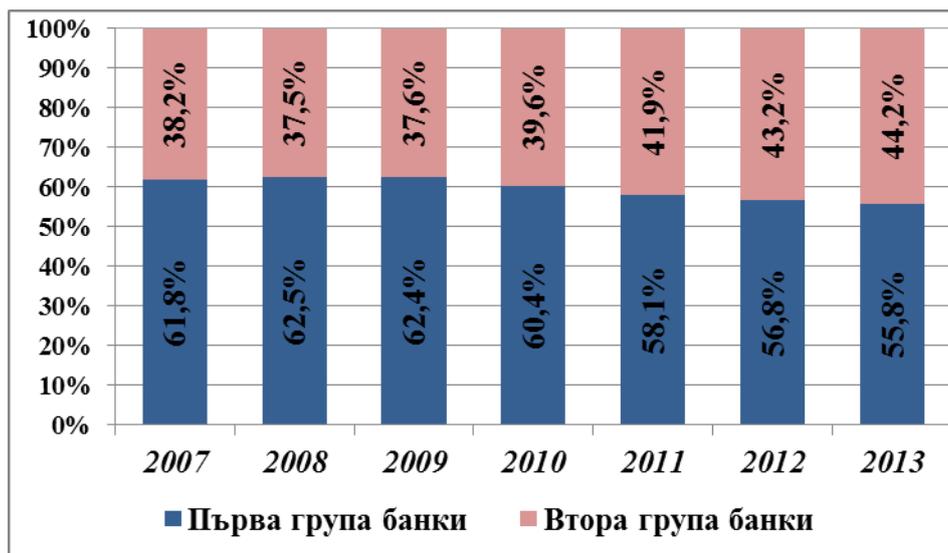
Брутни кредити на банките от първа и втора група в България по отношение на кредитите, предоставени на предприятия и физически лица за периода 2007-2013 г.

Година	Сума към края на съответната година (в хил. лв.)	Изменение (+/-) спрямо предходната година (%)
2007	35 547 565	-
2008	46 805 861	+31,67%
2009	48 830 844	+4,33%
2010	50 177 393	+2,76%
2011	52 336 504	+4,30%
2012	54 559 470	+4,25%
2013	54 967 087	+0,75%

Източник: данните са по изчисления на автора на базата на официално публикуваната информация на БНБ (www.bnb.bg)

Най-голям дял от кредитния пазар притежават банките от първа група (петте най-големи банки според размера на активите си) – те владеят повече от половината от пазара на кредитни продукти (61,8% през 2007 г. и 55,8% през 2013 г.) Това недвусмислено показва тяхната конкурентоспособност на тази насока. Останалите деветнадесет банки (без да броим банките от трета група – клоновете на чужди банки у нас) си разпределят останалата част от кредитния пазар – 38,2% през 2007 г. и 44,2% през 2013 г. (вж. Фиг. 2.1.).

⁸ Управление “Банков надзор” групира банките в България според размера на активите им в три групи. Първа група се състои от 5-те най-големи банки на база на общите им активи, втора - от останалите, а в трета група влизат клонове на чуждестранни банки в България (www.bnb.bg)

Фигура 2.1. Пазарен дял в кредитите на банките от първа и втора група за периода 2007-2013 г.

Тези констатации разбира се се правят на ниво банкова система като цяло. Не може да не се отчете факта, че отделните кредитни институции имат специфична насока в своята кредитна дейност и предлагат особен асортимент от кредитни продукти. В известна степен различните банкови продукти са трудно съпоставими. Затова в Табл. 2 се прави сравнителен анализ на динамиката на пазарните дялове на съответните банки по отношение на различни кредитни продукти. По-конкретно се анализират данни за кредитите, предоставени на предприятия (корпоративни клиенти), жилищните ипотечни кредити на граждани и домакинства и потребителските кредити на граждани и домакинства.

Анализът се осъществява в три насоки:

- 1) по отношение на банковите кредити, предоставени на предприятия (корпоративни клиенти);
- 2) по отношение на жилищните ипотечни кредити на граждани;
- 3) по отношение на потребителските кредити на граждани;

Таблица 2.2.

Пазарни дялове в кредитите на банките от първа и втора група за периода 2007-2013 г.

Банки		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
УниКредит Булбанк	ФК	15,2%	16,3%	16,8%	17,0%	16,9%	18,0%	17,8%
	ЖК	15,5%	17,0%	16,5%	17,6%	18,2%	18,1%	18,2%
	ПК	12,3%	10,5%	8,6%	8,4%	8,6%	8,8%	8,7%
Банка ДСК	ФК	7,4%	7,0%	6,2%	6,0%	6,1%	5,8%	5,4%
	ЖК	29,3%	30,3%	28,9%	29,0%	29,1%	28,0%	27,3%
	ПК	35,6%	33,0%	30,7%	31,8%	32,2%	29,5%	28,2%
Обединена българска банка	ФК	11,7%	12,7%	12,5%	10,8%	8,3%	7,6%	7,2%
	ЖК	18,2%	17,2%	15,7%	14,9%	14,1%	13,4%	12,7%
	ПК	18,2%	19,0%	16,6%	15,6%	13,9%	13,1%	12,1%
Юробанк И Еф Джи	ФК	8,8%	8,5%	8,0%	7,5%	7,4%	6,4%	6,0%
	ЖК	5,4%	5,9%	8,9%	9,5%	9,5%	11,3%	11,6%
	ПК	6,2%	8,2%	12,7%	11,6%	10,7%	10,9%	10,7%
Райфайзенбанк	ФК	11,3%	10,9%	10,8%	10,0%	10,3%	9,6%	8,2%
	ЖК	3,7%	4,2%	5,5%	5,2%	5,2%	5,1%	6,2%
	ПК	5,2%	4,8%	8,2%	9,1%	10,4%	10,7%	11,7%
Сосиете Женерал Експресбанк	ФК	3,6%	4,2%	4,7%	5,0%	5,0%	5,2%	5,2%
	ЖК	1,3%	1,4%	1,7%	1,8%	2,1%	2,4%	2,8%
	ПК	6,4%	6,8%	6,8%	6,9%	7,2%	7,6%	7,9%
Алианц Банк	ФК	1,6%	1,7%	1,5%	1,7%	1,7%	1,7%	1,6%
	ЖК	5,1%	5,5%	5,1%	4,8%	4,6%	4,3%	4,2%
	ПК	1,0%	1,2%	1,0%	1,0%	0,8%	1,5%	1,8%
Банка Пиреос	ФК	8,6%	7,7%	7,0%	8,0%	6,7%	6,1%	5,5%
	ЖК	7,1%	6,5%	5,6%	5,0%	4,5%	4,0%	3,6%
	ПК	1,9%	2,2%	1,9%	1,8%	1,7%	1,6%	1,4%
МКБ Юнионбанк	ФК	2,7%	2,9%	3,1%	3,0%	2,9%	2,4%	2,0%
	ЖК	1,2%	1,3%	1,4%	2,0%	2,3%	2,7%	2,8%
	ПК	0,7%	1,2%	1,1%	1,4%	1,6%	1,8%	1,9%
Първа инвестиционна банка	ФК	9,2%	7,5%	7,5%	8,6%	10,2%	10,3%	11,4%
	ЖК	6,8%	4,8%	4,2%	3,9%	3,8%	4,0%	3,9%
	ПК	5,1%	4,3%	3,9%	4,1%	4,7%	5,6%	5,9%
СИБАНК	ФК	3,4%	3,4%	3,0%	2,7%	2,3%	2,2%	2,3%
	ЖК	1,8%	1,3%	2,2%	2,4%	2,4%	2,5%	2,6%
	ПК	2,0%	2,7%	2,7%	2,6%	2,8%	2,9%	3,0%
Емпорики Банк (Креди Агрикол)	ФК	0,8%	1,1%	1,2%	1,1%	0,9%	0,7%	0,6%
	ЖК	0,2%	0,4%	0,6%	0,8%	0,9%	1,1%	1,1%
	ПК	0,1%	0,2%	0,3%	0,3%	0,2%	0,3%	0,3%
Българо-американска кредитна банка	ФК	2,4%	2,2%	2,1%	1,8%	1,5%	1,6%	1,4%
	ЖК	0,8%	0,6%	0,5%	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%
	ПК	0,02%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,02%	0,04%
ПроКредит Банк	ФК	2,5%	2,4%	2,4%	2,7%	2,7%	2,6%	2,6%
	ЖК	0,9%	1,0%	0,9%	0,9%	0,9%	0,9%	0,9%
	ПК	0,4%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%
Търговска Банка Д	ФК	0,3%	0,4%	0,5%	0,5%	0,7%	0,8%	0,7%

	ЖК	0,01%	0,03%	0,03%	0,04%	0,05%	0,05%	0,06%
	ПК	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%	0,3%	0,3%	0,3%
Корпоративна търговска банка	ФК	3,3%	3,8%	4,5%	5,2%	7,7%	10,1%	12,6%
	ЖК	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
	ПК	0,04%	0,04%	0,04%	0,05%	0,06%	0,06%	0,05%
Инвестбанк	ФК	1,4%	1,6%	1,6%	1,5%	1,4%	1,4%	1,3%
	ЖК	0,9%	0,8%	0,7%	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%
	ПК	1,2%	1,3%	1,5%	1,3%	1,5%	1,4%	1,1%
Централна кооперативна банка	ФК	1,8%	2,0%	2,6%	2,7%	3,3%	3,7%	3,9%
	ЖК	1,3%	1,3%	1,1%	1,0%	0,9%	0,8%	0,7%
	ПК	2,5%	2,9%	2,6%	2,4%	2,1%	1,8%	1,8%
Общинска банка	ФК	1,0%	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%
	ЖК	0,2%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
	ПК	0,5%	0,6%	0,7%	0,6%	0,6%	0,6%	0,5%
Интернешънъл Асет Банк	ФК	1,3%	1,0%	1,0%	0,9%	0,8%	1,0%	1,1%
	ЖК	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
	ПК	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%
ЧПБ Тексим	ФК	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,04%	0,05%
	ЖК	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,00%	0,01%	0,01%
	ПК	0,02%	0,03%	0,02%	0,02%	0,01%	0,03%	0,10%
Токуда Банк	ФК	0,5%	0,5%	0,6%	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%
	ЖК	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
	ПК	0,3%	0,4%	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%	0,3%
Ти Би Ай Банк (НЛБ Банка Запад- Изток)	ФК	0,6%	0,6%	0,6%	0,5%	0,2%	0,2%	0,3%
	ЖК	0,01%	0,02%	0,02%	0,02%	0,01%	0,01%	0,02%
	ПК	0,02%	0,02%	0,02%	0,01%	0,07%	0,90%	1,74%
Българска банка за развитие	ФК	0,6%	0,7%	1,0%	1,2%	1,5%	1,5%	1,5%
	ЖК	0,002%	0,001%	0,004%	0,009%	0,014%	0,022%	0,019%
	ПК	0,004%	0,016%	0,008%	0,008%	0,008%	0,008%	0,011%

Източник: данните, представени в таблицата, са по изчисления на автора на базата на официално публикуваната информация на БНБ (www.bnb.bg)

Заб.: 1) на редовете, обозначени със символа „ФК”, са представени пазарните дялове на съответните банки по отношение на фирмените кредити, на тези, обозначени със символа „ЖК” - пазарните дялове по отношение на жилищните кредити на граждани и домакинства, а на тези, обозначени със съкращението „ПК” - пазарните дялове на банките по отношение на потребителските кредити на физически лица; 2) умишлено са игнорирани кредитите между самите кредитни институции; 3) за по-голяма съпоставимост са отчетени само кредитите на банките от първа и втора група, като са изключени тези от трета група (клоновете на чужди банки у нас).

Данните показват, че има банки, които през последните години отчитат постоянен или нарастващ дял едновременно в трите сегмента на кредитния пазар (например Сосиете Женерал Експресбанк, Корпоративна търговска банка, ПроКредит Банк, Общинска банка, Българска банка за развитие, Търговска Банка Д). В същото време има и такива, които през анализирания период

бележат колеблив или намаляващ пазарен дял, както при кредитирането на фирмени клиенти, така и при кредитирането на физически лица (Обединена българска банка, УниКредит Булбанк, Банка ДСК, Банка Пиреос, Първа инвестиционна банка). Този извод до известна степен кореспондира с данните от Фиг. 2. От нея се вижда постоянно нарастващия пазарен дял при кредитирането на банките от втора група (по-малките банки), за сметка на намаляването му при тези от първа група.

Детайлно е разгледан пазара на банкови депозити у нас и пазарното положение на основните участници в него. За анализирания период 2007-2013 г. депозитите от граждани и домакинства и институции различни от кредитните (предприятия, финансови посредници, застрахователни компании, пенсионни фондове) са нараснали с около 56%, което е няколкократно по-голямо от това на кредитите. Основен принос в този прираст имат депозитите на физически лица. Техният прираст е стабилен през целия анализиран период и се явява като главен стабилизиращ фактор на депозитната база на банките. Със своето нарастване те компенсират колебливите тенденции на депозитите от предприятия (корпоративни клиенти). Причините за чувствителното нарастване депозитите на физическите лица у нас и то в условията на икономическа криза могат да се търсят в различни насоки: намалена склонност към потребление и инвестиции и нараснала склонност към спестяване поради съществуващата несигурност и неблагоприятни очаквания; приток на пари от чужбина; трансформиране на фирмени депозити в депозити на граждани и домакинства заради закриването на значителен брой малки фирми; високите лихвени проценти по банковите депозити и т.н.⁹

⁹ Вж. Вълчев, Ж. Структурни изменения на банковите депозити у нас в условията на стопанска криза. - сп. Народно стопански архив, 2014, бр. 1

Фигура 2.2. Динамика на депозитите от граждани и домакинства и от некредни институции у нас за периода 2007-2013 г.

Източник: www.bnb.bg

Различните банки имат специфична насока в своята влогонабирателна дейност и предлагат на клиентите си особен асортимент от депозитни продукти. Затова в Табл. 2.2. за улеснение на анализа са представени данни за депозитите на физически лица и депозитите на некредни институции (предприятия).

Таблица 2.2.
Пазарен дял в депозитите на банките от първа и втора група за периода 2007-2013

Банки		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
УниКредит Булбанк	*	14,8%	13,4%	13,1%	12,0%	11,5%	11,4%	11,1%
	**	19,2%	17,1%	18,8%	18,4%	18,7%	21,0%	20,7%
Банка ДСК	*	20,0%	19,7%	19,5%	17,9%	16,7%	15,5%	14,7%
	**	7,0%	5,9%	6,5%	6,2%	6,0%	6,0%	6,3%
Обединена българска банка	*	10,5%	10,8%	10,4%	10,3%	9,8%	9,7%	9,3%
	**	7,8%	9,1%	10,0%	9,0%	6,3%	6,8%	7,7%
Юробанк И Еф Джи	*	11,3%	11,5%	11,0%	10,7%	10,1%	9,7%	9,3%
	**	6,5%	7,2%	9,7%	9,6%	7,8%	5,1%	4,3%
Райфайзенбанк	*	6,6%	8,4%	8,2%	7,2%	6,9%	6,5%	5,7%
	**	12,9%	14,4%	13,5%	12,1%	11,0%	10,5%	9,2%
Сосиете Женерал Експресбанк	*	3,9%	3,6%	3,5%	3,7%	3,7%	4,0%	4,1%
	**	2,2%	2,5%	3,3%	3,8%	4,5%	4,4%	4,9%
Алианц Банк	*	2,9%	3,0%	2,7%	2,5%	2,4%	2,4%	2,3%
	**	3,7%	3,9%	4,0%	3,4%	3,3%	3,2%	3,4%

Банка Пиреос	*	2,8%	2,6%	3,0%	2,9%	2,6%	2,7%	2,8%
	**	3,5%	3,7%	3,3%	3,0%	2,4%	2,6%	3,4%
МКБ Юнионбанк	*	1,2%	1,4%	1,3%	1,4%	1,3%	1,2%	1,2%
	**	2,6%	3,1%	3,3%	3,7%	3,1%	2,8%	2,2%
Първа инвестиционна банка	*	7,7%	8,0%	11,0%	12,9%	13,9%	14,0%	12,9%
	**	9,8%	7,9%	3,5%	3,7%	4,7%	5,6%	6,6%
СИБАНК	*	5,3%	4,1%	3,7%	2,6%	2,4%	2,2%	1,7%
	**	3,2%	3,0%	3,6%	3,0%	2,9%	2,4%	2,0%
Емпорика Банк (Креди Агрикол)	*	0,2%	0,2%	0,2%	0,3%	0,3%	0,3%	0,2%
	**	0,3%	0,5%	0,6%	0,7%	0,8%	0,9%	0,7%
Българо-американска кредитна банка	*	0,2%	0,1%	0,3%	0,8%	1,1%	1,2%	1,0%
	**	0,9%	1,2%	0,8%	0,6%	0,7%	1,0%	1,0%
ПроКредит Банк	*	2,3%	2,3%	2,0%	1,9%	1,7%	1,7%	1,5%
	**	0,9%	0,9%	1,0%	1,3%	1,6%	1,6%	1,4%
Търговска Банка Д	*	0,1%	0,2%	0,1%	0,4%	0,5%	0,7%	0,6%
	**	0,9%	1,1%	1,2%	1,5%	1,8%	1,8%	1,7%
Корпоративна търговска банка	*	2,4%	2,7%	2,6%	3,3%	4,7%	7,5%	10,4%
	**	6,1%	7,1%	6,1%	7,7%	9,6%	10,0%	7,6%
Инвестбанк	*	1,6%	1,7%	1,6%	2,1%	2,1%	2,0%	2,2%
	**	3,2%	3,0%	2,2%	2,2%	1,9%	2,0%	2,5%
Централна кооперативна банка	*	3,7%	3,6%	3,6%	4,2%	5,4%	5,3%	5,6%
	**	3,5%	3,3%	3,8%	4,3%	4,5%	5,0%	5,3%
Общинска банка	*	1,1%	1,2%	1,1%	1,2%	1,2%	0,1%	1,1%
	**	3,3%	2,8%	2,2%	2,3%	2,5%	2,5%	2,9%
Интернешънъл Асет Банк	*	0,6%	0,6%	0,6%	0,8%	0,8%	1,0%	1,0%
	**	1,3%	1,4%	1,3%	1,5%	1,6%	1,8%	2,0%
ЧПБ Тексим	*	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	0,2%	0,1%
	**	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Токуда Банк	*	0,7%	0,8%	0,7%	0,8%	0,7%	0,6%	0,6%
	**	0,6%	0,6%	0,5%	0,7%	0,7%	0,8%	0,6%
Ти Би Ай Банк (НЛБ Банка Запад-Изток)	*	0,02%	0,03%	0,02%	0,01%	0,01%	0,1%	0,4%
	**	0,3%	0,1%	0,4%	0,2%	0,1%	0,3%	0,8%
Българска банка за развитие	*	0,002%	0,004%	0,004%	0,003%	0,002%	0,003%	0,01%
	**	0,3%	0,2%	0,4%	1,0%	3,2%	2,2%	2,9%

Източник: данните са по изчисления на автора на базата на официално публикуваната информация на БНБ (www.bnb.bg)

Заб.: 1) на редовете, обозначени със символа „“, са представени пазарните дялове на съответните банки по отношение на депозитите на физически лица, а на тези, обозначени със символа „**“ - пазарните дялове по отношение на депозитите на некредитни институции (предприятия); 2) поради специфичния си характер, умишлено са игнорирани депозитите между самите кредитни институции (междубанковите депозити); 3) за по-голяма съпоставимост са отчетени само депозитите на банките от първа и втора*

група, като са изключени тези от трета група (клоновете на чужди банки у нас).

От данните могат да се направят следните изводи за пазарното положение на основните участници на пазара на депозитни продукти:

- 1) по отношение на банковите депозити на граждани;
- 2) по отношение на депозитите на некредитни институции (предприятия);
- 3) по отношение на банки с намаляващ дял на депозити.

Данните показват, че увеличаването на депозитите в банковия сектор през последните години в немалка степен се определя от активността на местните банки с българско акционерно участие. Прави впечатление, че те съществено разширяват своите пазарни позиции. Например за периода 2007-2013 г. депозитите на граждани и предприятия в Корпоративна търговска банка АД нарастват с 254% (от 1 587 292 хил. лв. на 5 623 071 хил. лв.), в Централна кооперативна банка АД с 147% (от 1 327 458 хил. лв. на 3 285 242 хил. лв.), в Първа инвестиционна банка с 96% (от 3 257 770 хил. лв. на 6 397 543 хил. лв.). Очевидно поради отсъствието на банки-майки, от които да получават финансиране, те се отнасят към местния пазар на депозити като първостепенен източник на ресурси.

Във връзка с представения анализ е направен извод, че за да бъдат конкурентоспособни, банковите пазари трябва постоянно да развиват и усъвършенстват своите продукти и услуги, технологии, организационни и управленски структури. Само така те биха могли гъвкаво да реагират на непрекъснато изменящите се пазарни условия и едновременно с това да осигурят качествена дейност и ефективност, разширяване на клиентската база и географския обхват на бизнеса.

В **точка 2.2** вниманието е насочено към анализа на системите за оценяване на банковата конкурентоспособност – алтернативни индикатори, модели и методики.

На база на направена характеристика и подробно представяне на оценъчния инструментариум на конкурентоспособността на търговските банки са изведени основни изводи, засягащи реализиране на поставената цел в настоящото изследване:

- значителна част от прилаганите в практиката методи за оценка конкурентоспособността на търговските банки свеждат оценката до използването на количествени показатели, без да се отбиват качествените. Това не винаги дава обективен анализ на резултатите от банковата дейност;
- част от методиките използват данни за един период от време и така те разкриват текущото финансово състояние на банките, но не дават представа за ефективността на тяхната дейност, а от там – на конкурентоспособността в динамика;
- не винаги методиките за оценка конкурентоспособността на банките могат да се приложат за всички търговски банки.
- повечето методики се основават на оценяване на едни или други страни от дейността на банките на базата на количествени показатели, без да се отчитат качествени показатели;
- когато се използват качествени показатели, това често се свързва с прилагането на метода на експертната оценка (например провеждането на анкетни проучвания под формата на въпроси и отговори), което им предава донякъде субективен характер;
- някои методики изхождат предимно от информация за вътрешното състояние на банката, без да отчитат състоянието и изменението на околната среда;
- обхватът на анализирания данни се свежда до конкретен период, отразяващ предимно текущото състояние на банката, а не развитието на процесите за по-дълъг период в динамика – например за няколко последователни периода;
- не всички модели могат да се използват от широк кръг пазарни субекти (вложители, кредитоискатели, инвеститори) най-вече защото тяхното изграждане се основават на използването не на официална и публично достъпна, а на вътрешна и труднодостъпна информация;
- крайният резултат от анализа не винаги се свежда до използването на един интегрален или синтезиран показател, даващ комплексна оценка конкурентоспособността на банката, който да позволява сравняването му с този на други банки-конкуренти.

В **точка 2.3** вниманието е фокусирано върху възможностите за изграждане на оценъчен модел за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките.

Поставя се акцент върху обстоятелството, че по отношение на изследвания обект – търговските банки в България, няма официално публикувани сведения за всички банки или наличната информацията не винаги е съпоставима, което създава известна проблематичност при анализа на конкурентоспособността им. За да се елиминира или компенсира това, при дистанционния мониторинг се налага включването на повече показатели, което разбира се не трябва да е самоцелно. По-скоро е необходимо вниманието да се фокусира върху такива, които имат съществена информационна значимост, от гледна точка на поставените цели.

Главно внимание в предложената оценъчна система се отделя на следните нейни съставни елементи:

- *определяне на изходните параметри (критерии), върху които се основава оценката.* Това са компонентите, очертаващи рамката на оценъчната система. Критериите следва адекватно да изразяват същностната характеристика на банковата конкурентоспособност и гледните точки, от която тя може да бъде оценявана. Безспорно резултатите от анализа в много голяма степен зависят от избора на подходящо избрани критерии;
- *обосноваване на система от показатели за оценяване на всеки индивидуален критерий.* Това са компонентите, очертаващи съдържанието на системата. Като се има предвид информацията, с която се разполага, следва да се подберат възможно най-подходящите показатели - тези с най-висока информационна значимост от гледна точка на характеристиката на съответния критерий. Безсмислено е в оценъчната система да фигурират показатели, които имат ниска информационна стойност или не могат да бъдат проиграни с наличната база от данни;
- *изработване на подходяща скала и съответна техника, чрез която да се извърши оценяването по всеки индивидуален критерий.* Използваната скала трябва достатъчно прецизно и ясно да разграничава банките на отделни категории съобразно значението на изследвания показател;

- *уточняване на техниката за обобщаване на индивидуалните оценки по всеки критерий и формирането на крайна интегрална оценка.*

Глава трета

Модел за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките

В трета глава е разработен и емпирично тестван оценъчен модел за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на търговските банки в България. Анализът се базира на официално достъпна информация, което предопределя обективния характер на формираните крайни оценки от оценяването.

В точка 3.1 са представени критериите (компоненти), на база на които ще се извършва оценяването на конкурентоспособността на банките в България.

Дефинирането на компонентите се извършва съобразно изведените теоретико-методологически аспекти при изследването на конкурентоспособността на търговските банки и особеностите на дистанционния анализ. В тази връзка са адаптирани следните четири количествени критерия:

- **пазарно присъствие на банката** - сериозното пазарно присъствие създава възможности за разширяване на пазарните дялове, за задържане на традиционните и за привличане на нови клиенти, за разширяване кръга на предлаганите банкови продукти и т.н. При пазари, близки до насищането, наличието на стабилни пазарни позиции е чувствително конкурентно предимство;
- **финансова устойчивост на банката** - трудно може да се оспори факта, че финансовото състояние и финансовите резултати на банките от една страна са от изключителна важност за увеличаване на конкурентоспособността им, а от друга – те са концентриран израз на нейното равнище. Постигането и поддържането на устойчиви нива на рентабилност, качество на активите, капиталова адекватност и ликвидност, съчетани по оптимален начин, отразяват съществени предимства на дадената банка пред своите конкуренти. Тъкмо затова в повечето случаи финансовата устойчивост се

приема за един от водещите критерии при оценяването на конкурентоспособността на банките;

- **ефективност на банковата дейност** - един от постоянните стремежи на банковия мениджмънт е да оптимизира отношението между изразходваните ресурси (или разходи) и получените резултати с цел да се получи по-голяма ефективност. Известно е, че ефективността изразява зависимостта на полезния ефект (резултат) към вложените разходи или ресурси за неговото получаване. Възможността банката да получава максимален ефект при определени разходи (ресурси) или да постига определен ефект при минимални разходи е изключително важно конкурентно предимство. Затова считаме за удачно ефективността на банковата дейност да се приеме като един от ключовите критерии при оценяване конкурентоспособността на банките. По-високата ефективност в дейността при равни други условия осигурява и по-голяма конкурентоспособност;
- **растеж на банката** – едва ли е възможно да се осигури просперитет на една финансова институция и каквито и да са изгледи за успех в борбата с конкурентите без необходимия за това растеж и разширяване на мащабите на нейната дейност. Нещо повече, този растеж следва да създава и поддържа съответната оптималност. Става дума за такъв растеж, който не накърнява и не нарушава вътрешния синхрон, балансираност и пропорционалност в дейността на банката. Например чувствително нарастване и то за дълго време на кредитите при неизменен собствен капитал, съществен прираст на влоговете без растеж на кредитите, увеличаване на активите и при намаляващи приходи от продажби и т.н. или би породило вътрешен дисбаланс, или би предизвикало нарушения на някои регулаторни изисквания. Оптималният растеж на банката е един от важните критерии за нейната конкурентоспособност спрямо останалите.

Същевременно като коректив на посочените количествени критерии е определен и качествен критерий – адаптивност към рязко променящите се условия на икономическата среда.

Очертаните критерии естествено са взаимосвързани, но всеки един от тях е носител на специфична информационна значимост, която трябва да бъде използвана чрез прилагането на система от подходящи показатели.

В точка 3.2. вниманието е фокусирано върху показателите за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките.

Конкурентоспособността на банките количествено може да се оцени чрез много на брой и разнородни по съдържание финансови показатели. Веднага следва да се отбележи, че не всички са обект на внимание в настоящата разработка, тъй като нашето изследване е фокусирано върху дистанционния (външния) анализ на конкурентоспособността. Във връзка това при обосновката на избора на отделните показатели следва да се отчита обстоятелството в конструирания от нас оценъчен модел се акцентира само върху онези от тях, които могат да се изчислят на базата на официално публикувана и публично достъпна информация.

В точка 3.2.1. са представени показателите адаптирани към критерия „Пазарното присъствие”.

Пазарното присъствие на банката в много голяма степен зависи от това доколко нейните продукти са достъпни до клиентите. Достъпът на банковите продукти до клиентите има както качествени, така и количествени измерения. В качествено отношение той зависи от цената на банковите продукти, от традициите, от качествено обслужване на клиентите, от имиджа на банката и т.н. За нуждите на дистанционния анализ обаче тези качествени индикатори трудно могат непосредствено да се използват най-вече поради недостига на публично достъпна и най-вече на съпоставима информация.

Във връзка с това са определени следните показатели за оценяване: *достъп до банковите продукти и услуги; относителен пазарен дял на кредитите; относителен пазарен дял на инвестициите в ценни книжа; относителен пазарен дял на депозитите; относителен пазарен дял на приходите от продажби.*

В точка 3.2.2. са разгледани показателите, отнесени към критерия „Финансова устойчивост”.

Оценяването на финансовата устойчивост на банката изисква изследването да се фокусира върху нейното финансово състояние и получените финансови резултати. В тази насока обект на внимание следва да бъдат такива

важни страни от банковата дейност като печалба, ликвидност, капиталова адекватност, качество на активите и т.н.

Включените показатели за оценка, с оглед възможностите за емпиричното тестване на модела са: *рентабилност на банковите активи; чист лихвен марж; качество на активите; ликвидност; капиталова адекватност.*

В **точка 3.2.3.** са очертани показателите към критерия „Ефективност”.

Банковата ефективност може да се оцени чрез различни показатели, изчислени или на база получени резултати спрямо направени разходи, или на база резултати по отношение на използвани ресурси.

Към направлението са адаптирани следните показатели: *оперативна ефективност; разходи за единица дейност; печалба на едно лице от персонала; чиста печалба на единица административни разходи; производителност на труда.*

В **точка 3.2.4.** акцентът е поставен върху показателите, включени в критерия „Растеж”.

Големината, активността и мащабите на банковата дейност намират концентриран израз във величината и начина на изменение (увеличаване или намаляване) на активите ѝ. Значителният размер активи или техния постоянен прираст може да стане източник на определени конкурентни предимства за банката в различни насоки:

- по-голям териториален обхват на дейността, респ. по-големи възможности за диверсификация и намаляване на риска от концентрация по отношение на кредитите, депозитите и т.н.;
- възползване от т. нар. “икономии от мащаба”;
- по-широк достъп до финансовите пазари;
- по-голяма чувствителност към иновациите във финансовата сфера;
- възползване от неписаното правило “твърде голяма е да фалира” (“to big to fail”) и др.

Включените показатели за оценка, с оглед възможностите за емпиричното тестване на модела, към настоящия момент са: *темп на прираст на активите; темп на прираст на депозитите; темп на прираст на собствения капитал; темп на прираст на оперативните доходи; темп на вътрешна капитализация.*

В **точка 3.3** е представена оценъчната система, използвана в модела за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките. Тя включва:

1) Разработване на четиристепенна оценъчна скала за поставяне на индивидуална оценка на показателите, адаптирани към критериите;

2) Посочване на начина за дефиниране на:

- общите оценъчни балове по всеки от четирите критерия – изчислява като сума от индивидуалните оценки, получени при оценяването на петте конкретни показателя, чрез които се анализира съответния критерий;

- *тежестта (значимостта) на съответните критерии* - „пазарно присъствие”, „финансова устойчивост”, „ефективност” и „растеж”. Четирите критерия участват с едно и също тегло (0,25), като сумата на теглата на всички критерии е равна на 1. С други думи, крайната оценката се получава като средна претеглена на резултата, получен при оценяването на отделните компоненти.

- крайните оценки, които се интерпретират в две насоки:

⇒ **вертикален анализ на конкурентоспособността**, който има за цел да даде *статична оценка* на конкурентоспособността на всяка отделна банка към съответния период (година).

$$ИК_C = 0,25. П + 0,25. Ф + 0,25. Е + 0,25. Р, \quad (3.20)$$

За да се конкретизира крайната оценка, общият интервал, в който може да варира индекса на конкурентоспособността, се разделя на три отделни диапазона – „високо ниво на конкурентоспособност (**В**)”, „средно ниво на конкурентоспособност (**С**)” и „ниско ниво на конкурентоспособност (**Н**)”, както е показано в Табл. 3.1.

Таблица 3.1.

Индекс на конкурентоспособността	Описание
10,00 – 15,00	(В) Високо ниво на конкурентоспособност
5,00 – 9,99	(С) Средно ниво на конкурентоспособност
0 – 4,99	(Н) Ниско ниво на конкурентоспособност

⇒ **хоризонтален анализ на конкурентоспособността**, който има за цел да даде *динамична оценка* на конкурентоспособността на всяка отделна банка съобразно тенденциите в нейното развитие през целия анализиран период (в нашия анализ това е периода 2008-2013 г.). За тези цел използваме индекс на

конкурентоспособността, разглеждан в динамика, т.е. динамичен индекс на конкурентоспособността:

$$ИК_{д} = \frac{\sum_{i=1}^n ИК_i}{n}$$

Затова за целите на анализа разграничаваме:

- банки, при които съществува тенденция към устойчиво нарастваща конкурентоспособност през анализирания период;
- банки с колеблива или относително постоянна конкурентоспособност през анализирания период;
- банки с тенденция към постоянно намаляваща конкурентоспособност през анализирания период.
- Хоризонталният анализ на конкурентоспособността позволява изводите да се конкретизират чрез отчитане на допълнителен фактор, който има *качествена характеристика*, а именно *степента на адаптивност на банките към резки промени на околната среда*. Затова динамичният индекс на конкурентоспособността се конкретизира по следния начин:

$$ИК_{д}^A$$

където:

„А“ може да има следните значения:

„↑“ - банката демонстрира сравнително висока адаптивност към променящата се околна среда;

„→“ - банката демонстрира умерена или колеблива адаптивност към променящата се околна среда;

„↓“ - банката демонстрира сравнително ниска приспособимост към променящата се околна среда;

В **точка 3** се извършва емпирично тестване на конструирания модел за оценяване на конкурентоспособността на търговските банки в България. Последователният ход на доказването на практическата му приложимост преминава през следните етапи:

- 1) Събиране на данни от годишните финансови отчети¹⁰ на три търговски банки: УниКредит Булбанк АД, Банка ДСК ЕАД и Обединена българска банка АД, които през анализирания шест годишен период (2008-2013 г.), постоянно са присъствали в първата група банки по големина според класацията на БНБ. Така се създава необходимата съпоставимост при сравняване на техните показатели.
- 2) Изчисляване на стойностите на показателите, включени в четирите обособени критерии, за всяка от трите търговски банки в България;
- 3) Поставяне на индивидуална оценка на всеки показател, адаптиран съответно към критерия „Пазарно присъствие”, критерия „Финансова устойчивост”, критерия „Ефективност”, критерия „Растеж” и формиране на обща оценка по съответното направление;
- 4) На базата на получените междинни резултати при анализа на отделните количествени критерии за оценяване на конкурентоспособността, се изчислява статичния индекс на конкурентоспособността на трите банки за отделните години;
- 5) Изчисляване динамичния индекс на конкурентоспособността на трите банки за отделните години;
- 6) Определяне на крайна оценка по разработения оценъчен модел;
- 6) Дефиниране нивото на конкурентоспособността на всяка търговска банка.

Резултатите от емпиричното тестване на модела за оценяване на конкурентоспособността на търговските банки са обобщени в следващите таблици:

Таблица 3.2.

Статичен индекс на конкурентоспособността за съответните години

Банки	2008	2009	2010	2011	2012	2013
УниКредит Булбанк АД	6,25	8,50	9,50	11,25	11,25	10,00
Банка ДСК ЕАД	8,25	9,75	10,75	8,00	10,25	8,50
Обединена българска банка АД	7,00	4,75	3,00	3,00	1,50	3,25
УниКредит Булбанк АД	С	С	С	В	В	В
Банка ДСК ЕАД	С	С	В	С	В	С
Обединена българска банка АД	С	Н	Н	Н	Н	Н

Източник: собствени изчисления на автора

¹⁰ Годишните финансови отчети са представени в Интернет страниците БНБ.

Таблица 3.3.

Средногодишен бал по съответните критерии
на трите банки за периода 2008-2013 г.

Банки	Критерии за оценяване конкурентоспособността			
	Пазарно присъствие	Финансова устойчивост	Ефективност	Растеж
УниКредит Булбанк АД	11,3	6,8	11,2	8,5
Банка ДСК ЕАД	7,8	9,8	10,0	9,3
Обединена българска банка АД	2,2	5,5	1,8	5,5

Източник: собствени изчисления на автора

Таблица 3.4.

Динамичен индекс на конкурентоспособността на трите банки
за периода 2008-2013 г.

Банки	Средногодишен индекс на конкурентоспособността за периода 2008-2013 г.
УниКредит Булбанк АД	9,46
Банка ДСК ЕАД	9,25
Обединена българска банка АД	3,75

Таблица 3.5.

Банки	Нарастваща конкурентоспособност	Колеблива или относително постоянна конкурентоспособност	Намаляваща конкурентоспособност
УниКредит Булбанк АД	◆		
Банка ДСК ЕАД		◆	
Обединена българска банка АД			◆

Източник: собствени изчисления на автора

Таблица 3.6.

Динамичен индекс на конкурентоспособността на анализираниите банки за периода 2008-2013 г., допълнен със степента на адаптивност към променящите се условия на околната среда

Банки	Индекс
УниКредит Булбанк АД	9,46↑
Банка ДСК ЕАД	9,25→
Обединена българска банка АД	3,75↓

На база на представените данни от получените резултати от тестването на практическата приложимост на оценъчния модел, са направени *изводи в следните насоки:*

Първо: *По отношение на резултатите получени от изчислението на статичния индекс на конкурентоспособността на трите банки за отделните години ясно проличава, че:*

- В началото на анализирания период през 2008 г. трите банки тръгват от приблизително еднакви изходни конкурентни позиции с известно преимущество от една страна на Банка ДСК ЕАД пред Обединена българска банка АД и от друга – на Обединена българска банка АД пред УниКредит Булбанк АД. Стопанската криза у нас след 2008 г. обаче оказва определено въздействие върху конкурентните позиции на трите анализирани банки през следващите години.
- УниКредит Булбанк АД с течение на времето засилва конкурентна си позиция, като след 2011 г. показва най-сериозни конкурентни предимства. За периода 2008-2013 г. тази банка има най-силно изразени относителни преимущества пред останалите по критериите пазарно присъствие и ефективност.
- Въпреки че Банка ДСК ЕАД през годините на периода 2008-2010 г. има най-висок статичен индекс на конкурентоспособност, след 2011 г. тя губи някои от конкурентните си преимущества. Все пак за периода 2008-2013 г. се открояват нейните конкурентни предимства по критериите финансова устойчивост и растеж. Заслужава да се отбележи, че за Банка ДСК ЕАД и за УниКредит Булбанк АД 2010 г. е „разделната точка“, след която те сменят конкурентните си позиции, макар и с незначителни разлики.
- Обединена българска банка АД започва 2008 г. с много добри конкурентни позиции. Постепенно обаче тя губи доста от своите конкурентни предимства, които има пред останалите банки в началото на анализирания период. След 2008 г. нейният статичен индекс на конкурентоспособността сериозно изостава в сравнение с другите две банки.

Второ: *По отношение на резултатите получени от изчислението на динамичния индекс на конкурентоспособността на трите банки за периода 2008 – 2013 г., допълнен със степента на адаптивност към променящите се*

условия на околната среда се установява, че: УниКредит Булбанк АД демонстрира по-голяма гъвкавост при адаптирането към неблагоприятните условия на стопанска криза. Независимо от проблемите на сектора тя успява не само да съхрани, но и да увеличи конкурентните си предимства. В качествено отношение това може да се третира като обобщаващо нейно конкурентно преимущество в сравнение с другите две банки. Поради трудностите по време на стопанската криза Банка ДСК ЕАД губи, макар и незначително, някои от своите конкуренти предимства, но запазва други. На този фон възможностите на Обединена българска банка АД за адаптиране към променените пазарни условия след 2008 г. изглеждат по-ограничени.

Заключение

В заключението се представени изводите по отношение на направеното изследване на конкурентоспособността на търговските банки в България.

IV. Справка за основните приноси моменти в дисертационния труд

- На база на представените мнения и съобразно спецификата на разглежданата проблематика в дисертационния труд, е очертана йерархична структура на конкурентоспособността на банковата сфера.
- В резултат на изследване, анализ и обобщаване на теоретичните постановки за конкурентоспособността е изведено определение за банковата конкурентоспособност.
- Разработен е модела за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките.
- Извършва се емпирично тестване на модела за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките - за целта е направен дистанционен анализ на конкурентоспособността на три от водещите банки у нас - УниКредит Булбанк АД, Банка ДСК ЕАД и Обединена българска банка АД. *Анализирант се тенденциите за шест последователни години – от 2008 г. до 2013 г.*

V. Списък на публикациите, свързани с дисертационния труд

I. Статии

1. *Ненкова, Н.* Възможности за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките /Надя Ненкова// Социално-икономически анализи (В.Търново), 2013.
2. *Ненкова, Н.* Структура и особености на банковия пазар у нас /Надя Ненкова// Научни трудове (Ботевград), 2014.

II. Научни доклади

1. *Ненкова, Н.* Въздействие на финансовата криза върху конкурентоспособността на банките у нас /Надя Ненкова// осмата Международна научна конференция на младите научни работници „Икономиката на България – съвременни предизвикателства пред макроикономическата политика, финансовия сектор и реалния бизнес ” 8-9 ноември 2011, София.
2. *Ненкова, Н.* Иновациите като фактор за повишаване конкурентостта между банките /Надя Ненкова// Трета международна научно-практическа конференция „Корпоративните финанси на формиращите се пазари” 25-26 октомври 2013, София.